

44. Див.: Dzierzkowski J. Bałagudy. Kilka rysów z życia dziesiętzego. Wjazd do Berdyczowa // Dzinnyk mód paryskich.– № 4.– 1842; Czaplewicz E. Kresowe bałagudy // Przegląd humanistyczny.– № 1.– 1992.– S. 43–58; Ułaszyn H. Kontrakty Kijowski. Szkis historyczno-obyczajowy. 1798–1898.– Petersburg, 1900.– S. 60; Франко І. „Король балагулів” Антін Шашкевич і його українські вірші // Записки Наук. т-ва ім. Т. Шевченка.– Т. 57.– Л., 1904.– С. 1–34; Lipiński W. Szlachta na Ukrainie.– Kraków, 1909.– S. 63; Гнатюк В. Я. Ярмаркове українофільство в житті та літературі (балагульщина) // Ювіл. зб. на честь М. Грушевського: Наук. зб. Всеукр. акад. наук.– Кн. II.– К., 1928.– С. 272–289; Єфремов С. Історія українського письменства.– К.: Феміна, 1995.– С. 317; Єршов В. О. Чуднівський з'їзд польських письменників. До історії організації і розпаду Волинсько-Литовської котерії // Україн. націон. ідея: історія і сучасність / Наук. зб. відп. ред. М. Ю. Костриця.– Житомир: Журфонд, 1997.– С. 90.

45. The Cambridge Biographical Encyclopedia.– Cambridge: University press, 1994.

46. Wiśniowski T. Panślawizm czyli wszechśłowiańszczyzna // Pamiętnik Towarzystwa Demokratycznego.– Т. III.– Paryż, 1843.– S. 197–205.

47. Wronski A. Powstanie listopadowe na Wołyniu i Ukrainie.– Warszawa, 1993.– 235 s.

УДК 821.161.2“16/17”

Світлана Журавльова

**ВІРШ “ЖИТІЄ АЛЕКСІЯ ЧЕЛОВѢКА БОЖІЯ” АРХІЄПІСКОПА
ІОАНА МАКСИМОВИЧА**

**У КОНТЕКСТІ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ
ЗВ'ЯЗКІВ**

У статті здійснено компаративний аналіз вірша „Житіє Алексія ЧеловѢка Божія” із книги „Алфавит собранный, риѣмами сложенный...” архієпископа Іоана Максимовича та давньоруського тексту житія Олексія, чоловіка Божого, редакцій житія, створених Петром Скаргою, Арсенієм Греком, Лазарем Барановичем, Димитрієм Тупталом.

Ключові слова: **житіє, бароко, впливи, вірш, обробка.**

Zhuravlyova S. The poems „Alexei’s the God’s Person Hagiography” by archbishop Joan Maksimovich in the Context of the Ukrainian, Polish and Russian Literary Relations. In the article the comparative analysis of the poem „Alexei’s the God’s Person Hagiography” from the book „The Alphabet Gathered and Arranged with the Rhyme” by Joan Maksimovich with the old Russian text of Alexei’s hagiography, with editions of it’s hagiography, created by Piotr Skarga, Arseny Greek, Lazar Baranovych, Dymytry Tuptalo is carried out.

Key words: **hagiography, baroque, influences, poem, process.**

Житіє Олексія, чоловіка Божого, виникло у Сирії у V ст. До Київської Русі житіє потрапило в XI ст. з Візантії й відтоді не втрачало своєї популярності. На думку В. Адріанової, популярність житія насамперед базувалася „на наявності співчутливих переживань, які воно викликало в читача і слухача, що обумовлюється як розчуленістю змісту, так і художністю композиції” [1, 170]. Загалом можемо простежити в українській літературі три хвилі посиленого зацікавлення сюжетом про святого Олексія: 1) *XI – XII ст.* – з’явилися перші перекладні тексти житія, зокрема найбільш ранній із них знаходиться у рукописі „Златоструя” (XII ст.); 2) *XIV – XV ст.* – в Україні та Білорусі, як відзначає Ю. Пелешенко, з’являється через чеське посередництво нова католицька версія житія Олексія, чоловіка Божого [7, 54]; 3) *друга половина XVII – початок XVIII ст.* – сюжет житія привертає пильну увагу барокових митців, про що свідчить не лише нова його версія у „Книзі житій святих” Димитрія Туптала, а й написана 1673 р. драма „Алексѣй, Божій человек”, ряд віршів (наприклад „На его пресвѣтлаго царского величества знаменіє”, „O swiętym Alexim szłowieku Woïum” Лазаря Барановича, „На именины государя царевича” Симеона Полоцького, „Elegia in qua Divus Alexius spontanei sui exsilii seriem narrat” Феофана Прокоповича тощо), у яких використано мотиви й образи житія, надзвичайно популярні духовні вірші, героєм яких виступає святий Олексій, видана в Москві “Служба Алексею, человеку Божію” (1671, 1674).

На більшість згаданих творів третьої хвилі справила враження книга польського проповідника Петра Скарги „Іуwoтуw ньwіkтуch”, переклад якої з’явився в цей час на території України. Популярності набуло також житіє святого Олексія з книги „Анфологіон”, укладеної Арсенієм Греком (1660). Зокрема, саме ці два джерела, як підкреслив О. Мишанич, і стали підґрунтям драми „Алексѣй, Божій человек” [6, 471]. Інтерес до житія святого Олексія посилювався в другій половині XVII ст. також з іншої причини: за часів царювання

Олексія Михайловича, зауважує Л. Сазонова, „популярний святий... розглядався як заступник, патрон царя” [8, 131]. Дослідниця говорить про виникнення „цілої *алексіади*” [8, 131], до якої, окрім зазначених вище творів третьої хвилі, зараховує численні похвальні слова святому Олексію, нові редакції житія в „Анфологоні” Арсенія Грека та „Римських діяннях”.

Житіє Олексія, чоловіка Божого, неодноразово привертало увагу літературознавців. Історії виникнення твору, його візантійському тексту, а також перекладним східнослов'янським версіям, бароковим творам, у яких присутній образ святого Олексія, духовним віршам присвячено ґрунтовні дослідження В. Адріанової, О. Александрова, Б. Бермана, Д. Дашкова, М. Мур'янова, С. Полякової, В. Резанова, Л. Сазонової, І. Срезневського та інших. Вірші барокової доби, у яких присутні мотиви житія, принагідно розглядалися також у розвідках про творчість їх авторів. Попри розробленість цієї теми, поза увагою дослідників залишилася обробка житія святого Олексія, створена архієпископом Іоаном Максимовичем. Вірш „Житіє Олексія Человѣка Божія” [5, 31–35 зв.] поділяється на дві чітко відмежовані частини (як за змістом, так і в графічному оформленні). Перша частина (становить приблизно 4/5 тексту, 272 рядки) є власне житієм святого Олексія. Друга частина (68 рядків) – панегірик царському роду (царям Олексію Михайловичу, Петру Великому та царевичу Олексію).

Через наявність значної кількості версій житія Олексія, чоловіка Божого, ми залучимо до аналізу редакції, які набули найбільшої популярності, текст давньоруського житія, „Їуwoтуw њwіkтуch” Петра Скарґи, „Анфологон” Арсенія Грека. Слід також залучити до аналізу такі твори, як „Їuwoту њwіkтуch” Лазаря Барановича та „Книга житій святих” Димитрія Туптала. Останній, як і Йоан Максимович, належав до Чернігівського літературно-філософського кола кінця XVII – початку XVIII ст., згуртованого навколо Лазаря Барановича. Тож обидва письменники мали змогу безпосередньо ознайомитися не лише з оригіналом „Їuwoтуw њwіkтуch” Петра Скарґи, а і з їх віршовою обробкою Лазаря Барановича.

Отже, мета нашої розвідки – проаналізувати вірш „Житіє Олексія Человѣка Божія” архієпископа Іоана Максимовича у контексті україно-польсько-російських літературних зв'язків, виявити спільні та відмінні моменти у творі святителя і попередніх редакціях житія Олексія, чоловіка Божого, на основі чого з'ясувати ступінь впливу зазначених вище творів на вірш святителя Іоана.

Традиційно сюжет житія святого Олексія складається з таких подій: обставини народження та дитинство святого; шлюб Олексія і його прощання з нареченою; втеча й подорож до Едесу; горе батьків і нареченої, пошуки сина; знамення Пресвятої Богородиці про святість Олексія, його повернення до Риму;

проживання при батьківському домі, смерть Олексія; пошуки мешканцями Риму чоловіка Божого, відкриття його таємниці; жалоба батьків і нареченої з приводу смерті Олексія; посмертні чудеса святого. Названі події присутні і в барокових обробках житія, хоча дехто з авторів все ж іноді відходив від канону, не приділяючи належної уваги певній частині біографії Олексія чи, навпаки, доповнюючи її новими деталями. Так, Арсеній Грек уводить у текст подробиці обрання юним Олексієм шляху відречення від „*настоящих житейских благих яко привременных и удобоувядаемых*” [2, 8], що відсутнє як у візантійському, так і в давньоруському житії.

У вірші архієпископа Іоана Максимовича наявні усі події, що мали місце в житті святого. На наш погляд, усім обставинам подвижницького шляху Олексія приділено автором практично рівнозначну увагу, однак текст відзначається певною лаконічністю, відсутністю деяких подробиць (особливо в портретних характеристиках персонажів), наявних не лише у версіях Петра Скарги та Арсенія Грека, а й у давньоруському житії. Наприклад, Євфиміан у попередніх редакціях житія виступає як „*синклитик*” [3, 156], „*великъ бывъ в боярех*” [10, 99], „*senator wielki*” [13, 526], „*князь*”, „*первый сигклита*” [2, 5]. Іоан Максимович узагалі опускає визначення становища, котре займає Євфиміан у Римі, зазначивши лише: „*Єгда Рим, благочеснѣ древле царствоваше, // В то время Євфиміан муж в нем пребываше*” [5, 31].

Змальовуючи сенатора Євфиміана, святитель Іоан у цілому наслідує попередників: „*Изобилен в богатствах, паче же ко Богу // Храня вся заповѣди, имѣ любов многу. // Слуг имѣ три тысяци, во дворѣ служащих, // Пояси злати, з шолку одежди носящих; // По вся дни три трапези, нищим поставляше, // Сам з странными в девятой час обѣдоваше...*” [5, 31]. Але Іоан Максимович оминає перелік людей, які годувалися в його домі (вдови, сироти, паломники, убогі, хворі, прокажені), що виступає обов'язковим компонентом попередніх редакцій житія, а іноді, як-от у Арсенія Грека, нагадує своєрідний панегірик Євфиміанові: „*Питаше алчющыя, одѣваше нагія, пріимаше странныя и покояше их, и благодѣйствоваше богатодарно, и просто рещи: благословенный его дом бяше, едино пристанище убогих и приобѣжище*” [2, 6].

Постать Олексія відображена Іоаном Максимовичем відповідно до традиції, що бере початок від давньоруського житія: „*По вся неделѣ Таин Христовых Святиню // Пріємляше; аще же кую милостиню // Взем от кого, другому престарѣлу нищу, // Немоцну или бѣдну даяше на пищу. // Сам лице имѣаше свое преклоненно, // Ум же и сердце к горѣ Богом упражненно. // Плоть, от воздержанія зѣлна, изсушися, // Зрѣніе с красотою лица помрачися*”

[5, 31]. Порівняймо: „постяся прилѣжно от недѣля до недѣле; причащашеся святыхъ таинъ и ядыше мало хлѣба и мало воды пияше и во всемъ житиѣ своемъ не спаше всю ноцъ, а еже ему даяху людие, то все даяше нищимъ милостиню” [10, 100]. Зауважмо, що портрет Олексія едеського періоду подано Іоаном Максимовичем значно детальніше, ніж у Петра Скарги („...gdy co iaiimiu dostai, starych ubogich tym karmii. Twarz swoik miedzy ramiona spruszczai...” [13, 526]), хоча й не так барвисто, як в „Анфологіоні”: „И прося милостыни от благочестивыхъ христіанов, иждивяше от нихъ мало и взимаше хлѣбъ къ живопитанію своему, и прочая даяше нищымъ. Самъ же во всю ноцъ молящася, и на всякую недѣлю причащашеся. И толико изнурися отъ многого воздержанія, яко потребися красота лица его, зрѣніе помрачися, плоть изсше, очи возглубишася, и токмо кожа и кости его являхуся” [2, 12–13].

Дотримується традиції Іоан Максимович і в характеристиці святого Олексія, поданій від імені слуги, який ним опікувався: „Не то ли естъ человекъ Божій, оный нищій // Ему же азъ повелѣнъ бѣ даяти пици. // Мало бо когда хлѣба и воды вкушаетъ, // Вся ноци на молитвѣ безъ сна провождаетъ. // По вся недѣлѣ Тайны Христовы приѣмлетъ. // Пакости же любезнѣ отъ многихъ подемлеть” [5, 33]. Але святий оминає епізод упокоєння чоловіка Божого й написання ним передсмертної хартії, наявний у давньому житті: „Егда же изволися Господеви преставитися человекъу Божию, рече ко отроку, еже ему служаше: „Принеси ми хартію и чернило и трость”. И принесе ему. И въземъ и написа вся таины и яже имѣ съ отцемъ и съ матерью и яже глагола къ обрученици своеи, какое ей дасть перъстень, и все житіе свое написа, яко да познають и, яко то естъ сынъ ея” [10, 101–102]. Цей епізод подають також Петро Скарга [13, 527], Арсеній Грек [2, 24–25], Димитрій Туптало [9, 131].

Іоан Максимович повідомляє читачеві лише про віднайдення Евфиміаном тіла святого: „Возгласи къ нему трижды, святыи же молчаше, // Уже бо преставленный, отвѣта не даше. // Евфиміанъ внутр вниде обрѣте лежаща, // Лице покровенноє, хартію держаща, // Откри лице, пресвѣтло, зря, благодатію, // И восхотѣ изяти с десници хартію. // Святыи же держа крѣпко, не даде изяти...” [5, 33], що за змістом відповідає попереднім житіям. Порівняйте, наприклад, із текстом давнього житія („И открывъ лице его и видѣвъ зорь его свѣтящася, аки ангела Божия, яко скончася и хартію держить в руцѣ. Емъ же Евфимьянъ хартію, хотя въземъ видѣти ю, что естъ писано в ней. Онъ же не пусти ему и не возможе изяти ее” [10, 102–103]) або з уривком із „Книги житій

святих” Дмитрія Туптала („*Єуфиміан же сіє слышав, абіє тече к хлѣвинѣ ницаго, и возгласив к нему оконцем трижды, не услыша отвѣта. Внїде убо внутр, и обрѣте Человѣка Божія благолѣпно лежаша мертва, лице їмуца покровенно, хартію же согбенну держаща в десници. Єгда же открь лице єго, видѣ то благодатію сіяюще, яко лице Ангелово. И восхотѣ взяти хартію из руки єго, и вѣдѣти, что написано в ней, но невозможє изяти, понеже рука держашє крѣпко*” [9, 132]).

Образ святого Олексія, зображений архієпископом Іоаном Максимовичем, відповідає вимогам житійного жанру – святий, за словами М. Гудзія, „прикладом свого життя повинен був стверджувати істинність головних засад християнського віровчення” [4, 34]. Наділенням мощей чоловіка Божого цілющим даром сприймається автором як закономірний наслідок праведного життя Олексія. Адже саме тому тіло чоловіка Божого „*цар, и папа, посредѣ града, поставити // Повелѣста, Господь же хотя прославити // Угодника своєго, да болным имѣти // Исцѣленіє, слѣпым подаде прозрѣти. // Болны и прокаженны вси очищахуся. // И бѣсы от человѣк ним прогоняхуся*” [5, 34]. Таким чином, Олексій Іоана Максимовича є втіленням морально-етичного ідеалу, популярного в українській поезії кінця XVII – початку XVIII ст. (особливо серед представників Чернігівського літературно-філософського кола). Це людина, яка цілком свідомо обирає шлях добродетельності, терпіння, відречення від світських спокус. Олексій виступає ідеальним образом для реалізації Іоаном Максимовичем розробленої митцями Чернігівського кола концепції „нової людини”, мета існування якої гідна наслідування кожним християнином: „*Страдалец же вся сія терпяше молчащи, // Побжедал смиренієм, молитву творящи <...> Святый же сію жалость токмо побѣждая // Любовію, яже бѣ ко Богу у него...*” [5, 32]. Зауважимо, що терпіння, яке у філософії чернігівських мислителів, за визначенням О. Чорного, „вважалось фундаментальною ознакою людської екзистенції” [11, 59], є наскрізним мотивом „Алфавіту” архієпископа Іоана Максимовича.

Заслугове на увагу й факт скорочення святителем Іоаном до мінімуму опису дитинства святого: „*Єгда убо растяше отрок шестолѣтен, // Вдаша в наученіє, в нем же, благолѣпен. // Вскорѣ премудр явися, и в чтеніи книжном, // Писаній Божественных в искусѣ прилѣжном...*” [5, 31–31]. Відповідно до засад антропологічного вчення Чернігівського літературно-філософського кола кінця XVII – початку XVIII ст., автор віддає перевагу “соціально зрілій людині, сповненій життєвої мудрості” [11, 63], якої можна досягти завдяки несхибному

рухові до обраної мети: „Ходил в Законъ Божом всегда непорочный. // Всѣм сердцем, и душею всею любил Бога, // Истинно участником Небѣсна чертога” [5, 34].

Значно менше уваги Іоаном Максимовичем приділено постатям дружини сенатора Аглаїді та нареченій Олексія. У тексті давнього життя дружина Євфиміана постає як „жена благовѣрна, зѣло боящия Бога, по вся дни заповѣди Его творящи” [10, 99], яка звертається до Бога з пристасною молитвою: „Помяни мя, Господи, недостойную рабу свою и даи же ми плодъ от мужа и да будетъ ми сынъ и да будетъ ми вожь старости на успѣхъ души моеи” [10, 99]. Петро Скарга відзначає також і те, що Aglais була „ki ubogim barzo iaskawa у hoyna” [13, 526]; услід за ним чесноти Аглаїди відзначають Лазар Баранович („Іона Aglais iego tatai byia, // Boga sik baia, ubogich lubila” [12, 346]) та Димитрій Туптало („Супруга же его именуема бѣ Аглаїда, жена вѣрна и боящия Бога, и к нищим милостива и щедра” [9, 129]).

В „Алфавіті” святителя Іоана образ Аглаїди змальовано шістьма рядками: „Жену же себѣ имѣ Аглаїду суцу, // С ним лѣт доволно живу, плода не имуцу. // Яже скорбя, без чадна, начать глаголати, // Господи, дажд ми чаду нарецися мати, // Услыши нас, раздрѣши неплодствіе наше, // Дажд нам имѣти Сына, так Бога моляще...” [5, 31].

Письменник узагалі не згадує про богобоязне життя матері Олексія, але передає її горе з приводу відсутності дітей. Говорячи про страждання матері по синовій утечі з батьківського дому („Мати вшедши в ложницу свою, затворися, // Падши лицем на пепел долу, прослезися. // Неизыйду от сюду, ни от земли сея // Востану, [рече] даже не увѣм моєя // Выны скорби; что наю Сыну сотворися? // И что ему бысть тако, камо удалися?” [5, 32]), автор у цілому відтворює зміст попередніх редакцій життя.

Образ нареченої Олексія введено Іоаном Максимовичем словами „отроковицу, // Царска рода обрѣтше прекрасну дѣвицу” [5, 31], що перегукується з давньоруським житієм („И обручиша ему нѣвесту отроковицу рода царского...” [10, 100]) і твором Петра Скарги („z towili za niego ranienk krolewskiego rodu...” [13, 526]). В „Анфологіоні” ж, який загалом відзначається розлогими описами й мовно-стилістичними бароковими прикрасами, поряд із красою й родовитістю дівчини відзначено і її чесноти: „...едину красную отроковицу и предобрую подобную ему богатую и благородную, от рода царьскаго и прехвалнаго” [2, 9] (виділення наше.– С. Ж.).

Надалі образ нареченої у вірші Іоана Максимовича взагалі набуває, на нашу думку, епізодичної ролі. Святитель випускає сцену її страждань із приводу втечі Олексія, коротко повідомивши: „*При ней же (матері.– С. Ж.) и невѣста таможде стоящи, // Ни аз пойду от тебе, глаголет слезящи*” [5, 32]. Письменник не надає їй традиційного втілення в образі горлиці, яке, наприклад, майстерно реалізує Петро Скарга: „*Ja њік жієбіє ніє рущчк, а jako synogarlica, gdy ієу towarzysza, ktorego ієдного та, роімаі№, на рустynі zostаіє, у smutna ро ragorkach lataі№, њрієва; tak іа statecznіє czekaж бкдк, аі usіyszк, со њік з ткієт моіт, ktory sobіє њвікту іуwот obraі...*” [13, 526]. Слід зазначити, що Димитрій Туптало у своїй редакції життя Олексія, чоловіка Божого, подав художній переклад цих рядків [9, 130].

Іоан Максимович, попри наявність таких високохудожніх зразків, не звертається до образу горлиці й наприкінці вірша. Про скорботу нареченої за померлим Олексієм дізнаємося лише з монологу матері, яка, ридаючи, згадує: „*Три дєсятъ чтири лѣта невѣста живяше // Без мужа, черныя же одежди ношаще*” [5, 34]. Як бачимо, автор подає лише опосередковану згадку про обставини життя героїні протягом 34 років поневірянь Олексія. Між тим у „Анфологоні” Арсенія Грека образ нареченої набуває навіть більшого значення, ніж матір святого, про що свідчать її ліричні плачі та розлогі авторські описи психологічного стану героїні [2, 19–22, 33–34]. У вірші святителя Іоана душевний стан Аглаїди, незважаючи на лаконічність тексту, все ж прочитується у її скорботних монологах, наприклад: „*Увы Господине мой? что сотворил тако, // Толико жил с нами, нам, непознался како. // Увы желанный свѣте очію мою? // Камо нас отшел еси, жизньію твоєю? // И како слыша всегда наша рыданія? // Не явил еси жизни своєй сіянія*” [5, 34]. Натомість образ нареченої взагалі позбавлений митцем будь-якої психологічної характеристики й змістового навантаження.

Іоан Максимович не надає у своєму вірші жіночим образам того значення, яке вони займали в попередніх редакціях життя. Це підтверджується й відсутністю у вірші сцени обговорення батьками шлюбу Олексія, наявної в інших житійних текстах (наприклад: „*и глагола Ефимьянь къ женѣ своєи: „и створивѣ бракъ сыну своєму. И возвеселися жена о словеси мужа своєго и текши паде пред ногама єго глаголющи: „да уставитъ Богъ слово твоє...”* [10, 99–100] або ж „... rzeki Eufetianus do іony sweу: *Daуtu іonk synowi naszemu пауміlszєтu, а она радia do nog ієго, тоwі№с: Niech to sporz№dжі Pan Bog...*” [13, 526] тощо). У житії Іоана Максимовича лише повідомляється про рішення батьків одружити Олексія: „*Доспѣвшу же єму лѣт ко браку приличных, // Жєлающе видѣти чада, чад обычных // Родители; єму же и отроковицу, //*

Царска рода обрѣтише прекрасну дѣвицу” [5, 31]. Отже, шляхом усунення певних подробиць і відведення образам матері та нареченої Олексія другорядного місця (порівняно з попередніми редакціями житія) святитель Іоан закріплює за постаттю святого провідну роль у вірші „Житіє Алексія Человѣка Божія”, що, до речі, відповідає й смислового значенню назви твору.

Заслуговує на увагу й часопросторова специфіка вірша архієпископа Іоана Максимовича. Спостерігаємо у творі святителя і попередніх житіях розбіжності в топонімічних назвах. Наприклад, у давньому тексті житія Олексій планує тікати з Едесу до Каталонії, в Петра Скарги – „*do Tarsu*” [13, 526]. У святителя Іоана Олексій „*в Кіликийській Град от чести бѣгаєт*” [5, 32], про що йдеться і в „Анфологіоні” – „*идуц во страны Кіликийскія*” [2, 16]. Позбавлений конкретності й художній час вірша. Зокрема, слідом за Петром Скаргою святитель не вказує, за яких часів відбувалися події житія (порівняймо: „*Był w Rzymie m. N. i. r. o. b. o. i. n. u. i. m. i. e. m. E. u. f. e. m. i. a. n. u. s. . .*” [13, 526]), тоді як у тексті XIV – XV ст. [10, 99], в „Анфологіоні” [2, 5], у „Книзі житій святих” Дмитрія Туптала [9, 129] однозначно сказано, що Євфиміан жив за часів правління царів Онорія та Аркадія. Цікаво, що Лазар Баранович у своєму творі ще більш лаконічний: „*Euphemianus był senator w Rzymie. . .*” [12, 346].

Читач твору святителя Іоана вже не має змоги визначити час перебігу зображуваних подій хоча б за іменами римських правителів. Наприкінці житія автор виводить на сцену постать Папи Римського Інокентія, що перегукується із „Книгою житій святих” Дмитрія Туптала [9, 133], проте знову залишає Царя безіменним персонажем. Зауважмо, що в давньоукраїнському житії образ Папи Римського взагалі відсутній, натомість виступає єпископ Маркіян. Петро Скарга не називає ім'я Папи, а в „Анфологіоні” відзначено, що діялося все за часів „*Маркіана архієпископа, яко же нѣции пишуць: нѣцыи же Іннокентія*” [2, 37]. Гадаємо, невизначеність часових координат у творі Іоана Максимовича мала на меті наблизити зміст твору до реального життя і, таким чином, підготувати читача до сприйняття другої, панегіричної частини вірша. Зокрема, уява реципієнта могла ототожнити правителя невідомих часів із сучасними йому можновладцями – царями Олексієм Михайловичем та Петром I чи царевичем Олексієм Петровичем.

Отже, результати зіставлення „Житія Алексія Человѣка Божія” архієпископа Іоана Максимовича з давньоруським житієм, „*Ĳywotyw ĳwĳktych*” Петра Скарги, „Анфологіоном” Арсенія Грека, „*Ĳywoty ĳwĳktych*” Лазаря Барановича, „Книгою житій святих” Дмитрія Туптала не дають змоги говорити про переважний вплив одного із зазначених творів на вірш святителя. Аналіз текстових уривків свідчить, на наш погляд, про використання письменником різноманітного джерельного матеріалу, представленого творами польської та

російської літератур. Опрацьовуючи попередні редакції житія, Іоан Максимович виводить на перший план постать Олексія, що є логічним за умови поєднання в одному творі власне житія й тезоіменного привітання. Таким чином, житіє Олексія, чоловіка Божого, у вірші святителя Іоана поряд зі своїм релігійно-повчальним характером набуває певного етикетного призначення. Уважаємо, що друга частина вірша святителя Іоана – панегірик царському роду – безпідставно позбавлено уваги з боку літературознавців. Його художня специфіка, як і проблема впливів на творчість архієпископа Іоана Максимовича, заслуговує на подальше дослідження.

Література

1. Адрианова В. Житие Алексея человека Божия в древней русской литературе и словесности.– Пг., 1917.– VII+518 с.
2. Анфологион.– М., 1660.– 626 с. (різні пагінації).
3. Византийские легенды / Подгот. С. Полякова.– Л.: Наука, 1972.– 304 с.
4. Гудзий Н. История древней русской литературы.– М., 1956.– 512 с.
5. Максимович Іоан. Алфавит собранный, риѣмами сложенный от Святых Писаній, из древних реченій...– Чернігів, 1705.– 10+140+1 арк.
6. Мишанич О. Шкільна драма // Історія укр. л-ри: У 8 т. / Ред. кол.: Є. Кирилюк (голова) та ін.– К.: Наук. думка, 1967.– Т. 1.– С. 462–487.
7. Пелешенко Ю. Українська література пізнього Середньовіччя (друга половина XIII–XV ст.): Джерела. Система жанрів. Духовн. інтенції.– К.: Фоліант, 2004.– 423 с.
8. Сазонова Л. Театральная программа XVII в. „Алексей человек Божий” // Памятники культуры: Новые открытия – 1978 / Редкол.: Д. Лихачев (председатель) и др.– Л.: Наука, 1979.– С.131–149.
9. Туптало Димитрій. Книга житій святих... На три мѣсяцы третіи: март, апрель, май.– К., 1700.– 1+676 арк.
10. Хрестоматия по древней русской литературе / Сост. Н. Гудзий.– Изд. 8-е.– М.: Просвещение, 1973.– 528 с.
11. Чорний О. Вчення про людину Чернігівського літературно-філософського кола (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.): Дис. ... канд. філос. наук / 09.00.05 – історія філософії.– Чернігів: Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 1998.– 180 с.
12. Baranowicz Lazarz. Ęywoty њwіktych...– К., 1670.– 8+404+14 s.
13. Skarga Piotr. Ęywoty њwіktych...– Wilne, 1747–1748.– 1009 s.